

ره‌نجامه

Sai Saqzi Qayshi سەعی سەقزی قایشی

ئەم وینە کە وینە دووکانیکی ئاسنگەرییە، پیموایی هی دیهاتەکانی ناوچەیی سەقزی بی، بە داخەووە نازانم کئ وینەکەیی گرتوو، بەلام دۆستیک لە سەقزەووە بۆی ناریدووم.

کار

کار- هەنگوینە
بنەمای ژینە
هەنگوین رهنجی هەنگە
هەنگی هەمە رهنگە

هەنگ

تینئەکۆشی بۆ ژیان
بۆ من، بۆ تۆ،
بۆ هەموان

بەلام لە بەری رهنجی
رهنجی سەراپا گەنجی
ئەوونەیی پینئەدرئ
کە بژی و نەمرئ

qayshi@yahoo.com
sai.saqzi@gmail.com

مروڧ له قۇناغى جەنگەل و ئەشكەوتەو گەيوە بەم دەورانە گەشەى ئەمروڧ،
له چاوتروكانىكدا ئەتوانى ئاگادارى ئالوگۆرەكانى ئەستىرى مريخ بىت!
ماتريالى ئەم تەكنىك و زانستەى كه سروشتى بهو جۆره دەستەمۆ كرىووه،
چۇناوچۇن گەيشتووتە دەست مروڧ؟
وئلامى ئەم پرسىياھ زۆر گران نىيە، ھەر مروڧىك له رۇڧدا دەيان جار، سەدان
جار وئلامى ئەو پرسىيارە ئەداتەو! وئلامى ئەو پرسىيارە ئەم ۳ پىتەيە ك - ۱
- ر واتە كار.

وشەى كار بە تەنيا ھىچ نرخ و بەھايەكى نىيە، كوچە و كۆلان، دەشت و
چيا بەو وشە برازىنييەو بى نرخ و بەھايە! وشەى كار ئەبى كەسىك بە
ئەنجامى گەيەنيت، ئەو كەسەى كه ئەنجامى ئەدات پىي ئەلەن كاركەر. لىرەدا
ئەبى بلىن كار ماتۆر و دىنامى ئالوگۆرەكانى ژيانە و كاركەريش ماتۆرەكە
ئەخاتە گەپ و ئالوگۆر پىكىدنىت. لەم قۇناغەدا ھەم كار و ھەم كاركەر نرخ و
بەھا پەيدا ئەكەن.

ئەو كەسانەى كه له كانه بەردەكاندا بە رەنجى فراوان بەردى خانوو، يان
زىپ دەردىنن، يا پۆمپ بۇ ھەلەنجاندنى زىپى رەش واتە پترۆل دائەمەزىنن،
لەگەل ئەو كەسانەى كه له لابراتورىكى پاك و خاويندا زۆر لەسەرخۆ بى
ماندووبوونى فيزىكى خەرىكى لىكۆلەنەوھن و سوودبەخشتن فورمۆل بۇ
چارەسەرى نەخۆشپىيەك ئەدۆزەوھ، ئەوانە كار بە ئەنجام ئەگەيەنن.
ھەروھە ئەو كەسەى كه لەسەر سەكۆى شانۆ و موزىكدا شانۆيەك ئەگىپى،
يا گۆرانىيەك ئەلەيت و خۆى و خەلكىش شامان ئەكات، ئەويش وشەى كار
ئەبەنە قۇناغى ژيانەوھ و گىانى بە بەردا ئەكەن، ئەو كەسانە ھەموويان
كاركەرن! ھىچ مروڧىكى زانا و بەتوانا ناتوانيت بە تەنيا ھەموو
پىداويستىيەكانى ژيانى دابىن كات، ئەبى لە بەرھەم و دەسەكەوتى كارى
كەسانى دىكە سوود وەرگريت، لىرەدا بە ناچار مروڧ ئەكەووتە مەيدانى
فرۆشتن و كرىنى كارەوھ. ئەو كەسەى كه كارەكەى ئەفرۆشيت پىي ئەلەن
كرىكار.

ناوەرۆك و ماتريالى ئەم چەن لاپەرە بەناوى (رەنجامە) كاردانەوھى
دەروونى ژيانى كەسىكە كه له خىزانىكى دەسكورت و كەم داھاتى
كوردستاندا ژياوھ. جىگەى داخە ژيانى زۆربەى خەلكى جھان بەو
جۆرەيە. بەو ھىوايە ئالوگۆرپىكى وھەا بىتە ئاراوھ كۆتايى بەو
نابەرەبەرييە سامناكە بىنيت تا ژيان بەو جۆرەى كه شايستەى مروڧە
بپواتە پىشەوھ. ئەو ژيانەيش له ريگاي زانستى خودى مروڧەوھ بەدى
دەيت و بەس!

چاپكردنى ئەم چەن لاپەرە له شوپىنكى وھك سويد كارىكى گران نىيە،
بەلام چۇن بگاتەوھ سەقز و له گۆشەى كىتبخانەى گشتى و مالى خزم
و كەس و دۆست و ئاشنايەكدا خۇ ببىنيتەوھ؟

وھك ئەزانين زانستى مروڧ رۆژبەرۆژ گەشە ئەكات، زانست له ھەموو
بوارەكاندا يارمەتى مروڧى داوھ و ئەدات، ريگاي ژيانى بۇ ئاسان
كردووه و ئەكات، تۆ بلىي ئەتوانى ريگەى ئەو كارەيش ھەموار بكات؟

لىرەدا پەنابردن بۇ ئەنترنيت بەگشتى و ساپتە كوردىيەكان بەتايبەتى،
باشترين ريگايە و چاوەروانى يارمەتى ئەوانم وھك چۇن لەم چەن
سالەدا يارمەتبيان دوام.

سەعى ۲۰۱۲/۲/۸

رەنجى رەنجدەران

سكەي شەمەنەفەر مەن رامخستووہ
ماتۆرەكەيشى خۆم ويىمخستووہ
كەچى ھەر بەيى مەن ريگا ئەبېرم!

چەرمى پىلاوان مەن خۆشى ئەكەم
كارخانەكەيشى خۆم ريكي ئەخەم
كەچى پى پەتى مەن ريگا ئەبېرم!

مەرمەرى كۆشكت مەن دەرى دىنم
ھەر بەدەستى خۆم بۆت ئەچەسپىنم
كەچى بۆخۆيشم لە كارتۆن ئەنووم!

سفرەي ھەورەنگت مەن ئەپرەنگىنم
سەرودت و سامان مەن پىكى دىنم
كەچى بۆخۆيشم وا رەشوروتم!

ئەتۆم بەيى مەن ھىچ ھىزى نىيە
كارەبا بى مەن ھىچ تىشكى نىيە
كەچى بۆخۆيشم تاريكە ژىنم!

ھۆي نەزانىنە، خوينمژى بابم
بۆيە تۆ شادى و مەن نا مرادم
رۆژى دى بلىم بابى ھەسابم!

ھەموو مەۋقەت ئىبى كار بىكات و كارەكەي بفرۆشىت. جىگەي داخە لە
پرۆسەي فرۆشتن و گرپىنى كاردا، نىرخ و بەھاي يەكسان لە بەرچاۋ
نەگىراۋە، لە ئاكامى ئەم نابەرەبەرييەي نىرخ و بەھاي كاردا، كرىكارانىش لە
پلەي يەكساندا نىن.

لە سىستىمى بەرپۆھ بردنى ژيانى شارستانىيەتى ئەمرۆدا ئەو كەسانەي كە
كار ئەكەن كراۋن بە سەدان بەشەۋە، مەبەست لىرەدا دوو دەستە كاركەرە كە
بە فرۆشتنى كارەكەيان ژيانى خۆيان دابىن دەكەن، دەستەيەك پىيان ئەللىن
كرىكار و دەستەكەي دىكە پىيان ئەللىن كارمەند. لىرەدا كورتەيەك لە ژيانى
ئەو دوو دەستەيە دەسنىشان ئەكەم.

كرىكار: كرىكار لە ماۋەي كاردا جلوبەرگى تاييەتى كار لەبەر ئەكات، لەگەل
ھارەھارى ماتۆر، تەقەتەقى چەكوش و ئاسن، خەرخى دار بىرئەنەۋە، بىنە و
بەرەي قور و خشت، دەست رۆناۋى، لەش تۆزاۋى، سەرۋاكۆل شىۋاۋ،
شەلالى ئارەق، ھەناسە بركىي ژىر كۆل و بار، لە گرۆپى دوو كەسى ھەتا
سەد كەسى و زىاترىش كاتى كار بەسەر ئەبەن، لە كاتى كاردا رژانى تىزاب،
چزانى پزوسكى ئاگر بە لەشدا، دەست و لاق قرتان، گلان و خلىسكانيان بۆ
دېتە پىشەۋە. كرىكاران ھەر بە ھەمان ناۋى خۆيانەۋە ۋەك نەوزاد، دارا،
روناك و گەلاۋىژ خەلكى لەگەلىاندا ئەدوۋىن.

كارمەند: كارمەند لە ماۋەي كاردا جلوبەرگى خاۋىن و ئوتۆكراۋى لە
بەردايە، لە ژوورىكى ئارام و بىدەنگ بەنووسىن و كارى ئىدارىيەۋە خەرىك
ئەبى. لە ماۋەي كاردا دەست و پەنجە خاۋىن و بۆنخۆش، بە سەر و كاكۆلى
شانەكراۋ و رىكوپىكەۋە لەگەل خەلكدا روۋبەرۋە دەبىيەۋە، خەلكى بەناۋى
مامۇستا دارا، مامۇستا فەرھاد، مامۇستا گەلاۋىژ، مامۇستا پرىشنگ بانگيان
ئەكەن، بە كورتى و بە كوردى لە كۆمەلگا دواكەوتووھكاندا كرىكار و كارمەند
لە پلەي كۆمەلايەتى جىاۋازدا ئەژىن.

وردە بۇرژواين؟

ئاسنگەرەين رۇژ تا ئىوارە ، ئاسن ئەكوتين
ئىواريش بۇ نانېك سنگ ، ئەكوتين!

ژيان يا ژان ؟!

كە ئەبىنم دووگيانى
گيان لە گيانما نامىنى!

ئەو وىنە ، وىنەى دووكانىكى ئاسنگەرىيە لە ناوچەى سەقز
بە داخەوہ نازانم كى وىنەكەى گرتووہ.

بۇ رۇژى كرىكار

كۆلان ھاتوو لەگەل خۆ
ساقى بە لەنجه واھات
تېشكى نىگاھى دولبەر
بۇ كۆپى دلدارانى
ھەموو برۆين بە پابۆس

لاى برد خەم و كەساسى
نەى ھېشت شەوى تارىكى
ئۆگست پەنجەى بلەند كرد
شەقى بەست كۆشكى دراو
دل و گويمان راديرين

شىكاگو رچەى شكان
خشت پىژى شارى تاران
رەنجدەرى يوهانسبۆرگى
رەش و سېى ، سوور و زەرد
بۇ بنىادى كۆشكى نوى

گوندى (كۆلان) ۱۹۸۹

مانگى كۆلان ، مانگى مەى (Maj) مانگى ئايار.

ئۆگست: لە سالى ۱۸۴۶ رابەرى خۇپيشاندانى كرىكارى بوو لە ئەمىرىكا ،
پاشان بەدەست دەولەتى ئەمىرىكا كۆژرا.

گاوباخ گەرەككىكى كرىكارى كەرکوكە ، لە سالى ۱۹۴۸ دا مانگرتن و
خۇپيشاندانى كرىكارى بە دژى دەولەتانى ئىراق و بەرىتانيا لى ئەنجام درا.
لەو خۇپيشاندانەدا (۱۵) كەس كۆژرا و (۷۰) كەسىش برىندار بوون و سەدان
كەسىش بۇ بەندىخانە بران.

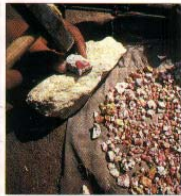

I Afghanistan finns rubiner i kalksten, som inte vittnar. Kalkstenen huggs ut i stora block, som bärs bort från brutet utan att delas och dammsuges vedan efter rubiner. I Afghanistan är alla rubinägare beväpnade. Guldets är hela tiden osann räckvidd.

man en kristall 360 grader runt symmetri-axeln kommer kristallen ut så i samma position flera gånger. Inträffar det två gånger talar man om en tvåtalig symmetriaxel, skär det tre gånger är symmetri tre-talig, fyra gånger ger en fyrtalig symmetriaxel och sex gånger en sextalig. Andra axlar existerar inte.

Rubiner kristalliserar trigonalt och har en tre-talig axel. Ljus som går längs tre-talig-axeln dubbelbryts inte, utan i alla riktningar bryts ljuset i två strålar som har var sin röda färg. Med hjälp av ett instrument som heter dikroskop kan man få de båda strålarna att skiljas, så att man kan se dem bredvid varandra.

När man betraktar en rubin genom ett dikroskop i riktningar som inte är parallella med tre-talig-axeln ser man två olika röda färger vid sidan av varandra. Detta fenomen kallas pleokroism. Rubinens röda färg kommer bäst till sin rätt när man ser

Kalkstenen slås bort från de röda stenarna. Den nyjuka kalkstenen slås i småbitar och kalkigretet bankas av de röda, hårda stenarna, som inte skadas av den hårdhänta behandlingen med hammaren.

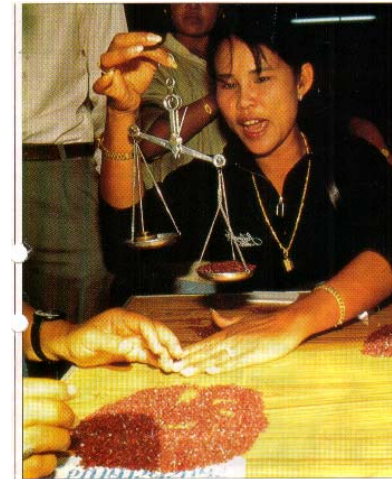
den längs tre-talig-axeln. Därför slipas rubinerna gärna så att den stora centrala fasen, »bordet», är vinkelrät mot tre-talig-axeln. Betraktar man bordet med ett dikroskop ser man bara en röd färg.

Rubiner skapas när berg kommer i kläm

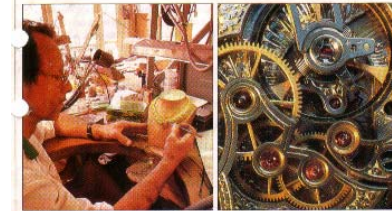
Bergarter delas in i tre stora huvudgrupper efter det sätt på vilket de tillkommer: metamorfiter, metamorfa bergarter och sedimentära bergarter. Magmabergarter har skapats genom att en flytande stenmassa stelnar. Lava som strömmar ut från en vulkan avkyls snabbt och skapar mycket små kristaller, medan småmassor som stelnar på större djup avkyls långsammare och skapar stora kristaller. Metamorfa bergarter har uppstått vid omvandling av andra bergarter som tvingats ned på större djup av jorden.

Sidan 34

Konst: Wikimedia Commons

Priset på rubiner stiger hela tiden, även på små skarvor som inte kan användas till smycken. För varje gång en rubin byter ägare stiger priset med 30-40 procent.

En kedja av bloddröppar runt halsen. Små rubiner slipas till exempel som här med avrundad yta, s k cubochonslipning. Stenarna monteras på till exempel smycken i fittningar av guld eller platin.

Rubinerna garanterar precision. I klockor är det viktigt att de lager som kuggjulen vilar i inte slits sneda. Rubiner är så hårda att de slits mycket långsamt. Därför används de i klocklager.

Foto: Blue C. Fot och Image Bank

34

قوت و یاقوت در افغانستان

میتراشم کوه سخت و گران را
سخت چون سرم، چو زندگیم گران
ز سینه‌اش برون آرم یاقوت گرانبها را
بفروشمش به ارزان بهر قوت گران

Ilustrerad Vetenskap n 8/91Foto: Ifot/Sygma
ناوی ټه و گوټاره‌ی که ټه و دوو وینه‌م لینه‌م رگرتووه

بروسکه یه کی به په نه

نه رشی نه علا
باری ته علا
به شنی تایبه تی کوشکی سپی والا

منالنه کهم نه خو شه
پولی دوکتور و دهرمانیشم نییه
به زاتی تو و به گوپی نه لا!
تکایه به گه یشتنی نه م بروسکه
بری پولم بو بنیره
پولی بروسکه کهش له نه ستو بگره

وهسه لام، عه رزم ته مام
نه رو مه وه بو مال
چاوه پروانی پولم به هر نه حوال

سامانه رووته
باوکی چن زه پنه قوته
گریکاریکی بیکار، له گوند و شمار.

۲۰۰۹/۲/۱۳ روژنامه دی سوبدی
DN – DI WEEKEND- :

حکومه تی نه مریکا له سالی ۲۰۰۹ دا و
دهرمان و دهوایی بلاو کرده وه، نه وه دهرمان
و دهوایهش دولاړ بوو، له و پرؤسه هزار
میلیار دولاړی دابه شکرد به سهر خاوه ن
بانگ و کارخانه دا.

۲۰۰۹/۵/۱

ناویشن

5 A
Tr N- A 1

یک تلگراف فوری

عرش اعلا
باری تعالا
قسمت کاخ سفید والا

بچه ام مریض است
پول دکتر و درمان هم ندارم
به ذات شما و امزاده الا

خواهشمندم به رسیدن این تلگراف
مبلغی پول برای روانه نماید
پول تلگراف هم خود پرداخت نماید

وهسلام
گفته ام تمام
منتظر پولم در این ایام

سامان نحیف
پدر چند بچه ژنده پوش و ضعیف
یک کارگر بیکار، سرگردان به هر دیار

۲۰۰۹/۵/۱

ادرس:

5 A
Tr N- A 1

دولت آمریکا در سال ۲۰۰۹ اقدام به پخش دارو نمود، آن هم پرداختن مبلغ هزار ملیار
دولار برای بانگداران و کارخانداران امریکا بود.

نرخه‌کان

وتیان به پول:

نرخت چیه؟

وتی: کار.

وتیان به کار:

نرخت چیه؟

وتی: کریکار.

وتیان به کریکار:

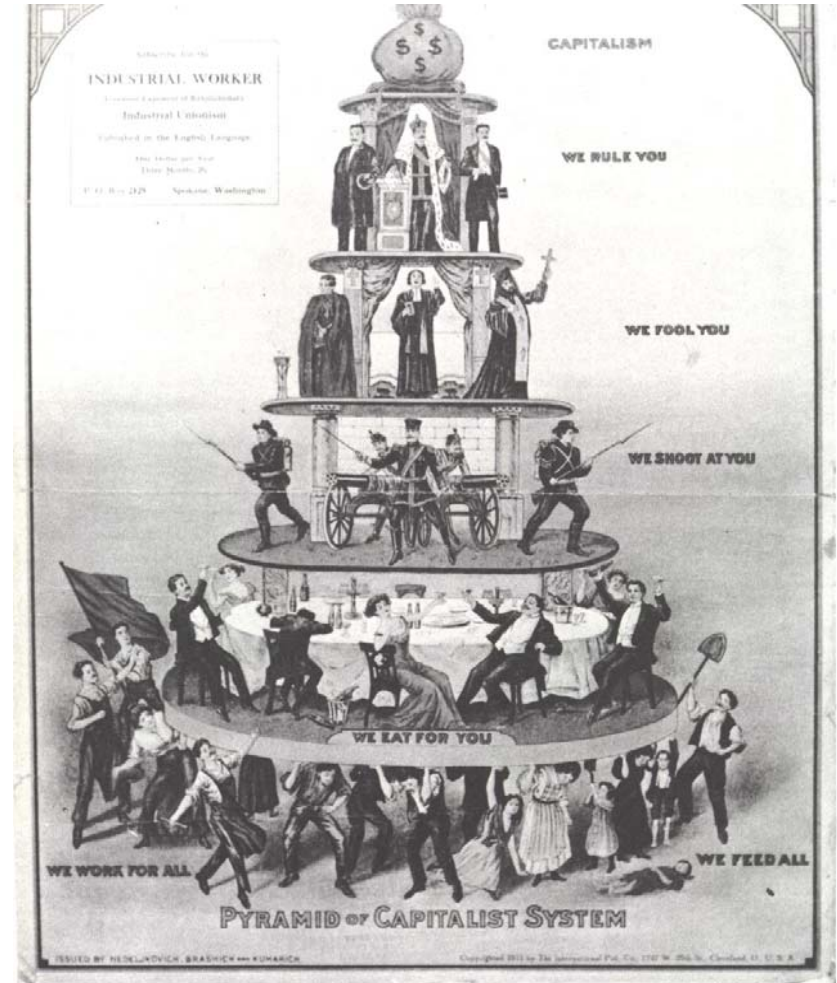
نرخت چیه؟

وتی: ژیربار.

وتیان به بار:

له کوئ ته ژیت؟

وتی: له کوگای سه‌رمایه‌دار.

Denna propagandaaffisch, som spriddes i måntusen exemplar i alla länder, på alla möjliga språk och i många olika varianter, trycktes 1911 i USA och föreställer "det kapitalistiska systemets pyramid". Underst i detta samhällssystem står arbetarna, som arbetar för alla och föder samhället i övrigt. De dignar under bördan av den ägande klassen, som sköter om njutningen, det sociala systemets epikureiska sida, militärkassen, som skjuter på folket när det visar oro och missnöje, prästerskapet och de lärda, som har hand om religionen och olika former av ideologiskt bedrägeri — "falskt medvetande" — och kungar och statschefer, som styr

12

وتنه له کتیبی (Arbetarrörelsens krönika)

گۆبان

جاران گویز به ههزار، بوو
ئىستا گویز، به ههزاره
نرخى مروڤيش ئاشتى بوو
ئىستا كوشتو كوشتاره.

تالانى گولوباليزمى

جهان ديواره كانى خهमे،
جاده و كۆلانه كانى تهمه،
خواردنى ژار و سهمه
كئ له ژيانى خاترجه مه؟

ئاو تىنويه تى
گه نم برسويه تى،
ئاگر سه رمايه تى،
چاوكه ي ئۆزۆن زارييه تى
گيرۆدهن هه ر هه موويان
به ميكروڤى تالاجيان!

ئۆزۆن: ozone

كار

كار- ھەنگوینە
بنەمای ژینە
ھەنگوین رەنجی ھەنگە
ھەنگی ھەمە رەنگە

ھەنگ

تینئەكۆشى بۆ ژیان
بۆ من، بۆ تۆ،
بۆ ھەموان

بەلام لە بەری رەنجی
رەنجی سەراپا گەنجی
ئەونەى پینئەدرئ
كە بژی و نەمرئ

لانهوازان

ھەوا سارد و ناخۆشە
زیندان گەرمە زۆر خۆشە
با شەپئ سازكەین ھەموومان
گەپپینەوہ بۆ زیندان

خاوەن جینگەى خۆمانین، لەوئ
بۆ شوپین ناگەرین، شەوئ
مانگی جارێك گۆشت ئەخۆین
جلوبەرگ و خۆیشمان ئەشۆین

ھەوا سار و ناخۆشە
زیندان گەرمە زۆر خۆش

بۆ پېنەچى و بۇياخچىيەكانى جادەى كاوه

لە پيادەرەوى جادەيەك
لەسەر سەكۆى بەر دووكانىك
نانپەياكەرى مالىك
ئۆمىدى ژيانى خىزانىك
دەس بەئەژنۆ دانىشتوو

چەكوش و گاز و گازنىك
دوو قوتو بزمارو
دەرزى و درەوش و ئاسنىك
لە دەورى خۆ ھەلپشتوو.

مەنگەلىكى خوار و خىچ
تەواو رزاو، جوان داووشاو
ھەنى پۆلووى لە بۆ گەرمى
لە سەر رۆ کردوو.

دووكەلى دارى نيوہسوت و تاسە
دوورى ژن و مندالى رووت و برسى
دنياى ژينى وەك لەشى لى تار کردوو!

ژن و منالى برسى و نەدار
دايكى پير و باوكى ھەژار
چاوەروانن كە بىتەوہ
بارى ليويان، فرمىسكى چاويان پاك كاتەوہ.

دېمەنىك لە جادەى كاوه لە شارى سلېمانى

لە سالەكانى ۱۹۸۰دا جاروبار ھاتوچووى سلېمانىم ئەكرد،
ھەركات بە جادەى (كاوہ)دا تىپەر ئەبووم ماتىيەك داينەگرتم،
ماتىيەكى وەھا كە چەند رۆژى ئەخاياند، ھۆكەى ئەوہ بوو
دەمبىنى دەستەيەك پېنەچى و بۇياخچى لە تەمەنى خوارەوہ ھەتا
پىرىكى لەرزۇك بە تەنىشت يەكەوہ دانىشتبوون، لە ناو ئەوانەدا
ھەشت نۆ پېنەچى سودانىيش ھەبوون.

رۆژىكيان ھەوا بىرىك سارد بوو، بەتايبەت بۆ سودانىيە رەشە
ھەژارەكان زۆر ناسازگار، كابرايەكى پىريان كە زۆرى سەرما بوو،
ئاگرىكى بچكۆلەى كردبووہوہ و بەكزى بەلايەوہ دانىشتبوو. ئەو
دېمەنە ژيانى باوكى بە سەراجى و كەوشدروى و پېنەچىيەتى لە
سەقز دەھىنايەوہ سەر كامپىراى چاوم، چون ئەويش ھەر بەوجۆرە
لەسەر سەكۆيەك نانى بۆ ئىمە پەيدا ئەكرد، ئەو دېمەنە كارى
كردە سەرم و بووہ بەو چەند دىپرەى خوارەوہ.

لەم گۆڤاوه تەنگەدا
 لەم تاسە بچ سنوورەدا
 دەنگی سەرپای ئه پینکی
 هاوار ئەکات و پیتی ئەلی:
 برای میوانی رەشم
 منیش، وەک تۆ لە ژین بیبەشم!

نامبینی؟
 وام لە لاتەوه
 وام لە خوارتەوه،
 وام لە ژوورتەوه،
 وام لە پشت سەرت،
 وام لە بەردەمت،
 وام لە تاران، وام لە بەغا،
 وام لە ئەم سەرو ئەو سەری دنیا!
 نامناسی؟
 سەیری خۆت کە،
 تەواو تەواو سەری خۆت
 وەک تۆم، وەک تۆ
 کوتومت وەک خۆت!

وەک تۆ
 پیتلوی هەژاران بە دل ئەدرومهوه
 وەک تۆ
 پۆستالی خۆینرپیژان و چەکمە ی خۆینمژان
 لەبرسانا ئەشۆمهوه!

وەک پیشەکی	3
کرێکار ئە کۆمەنگای ئیمەدا	4
رەنجی رەنجەران	6
بۆ رۆژی کرێکار	7
ورده بۆرژواين؟	8
قوت و یاقوت ئە ئەفغانستان	9
قوت و یاقوت در افغانستان	10
برووسکەیهکی بە پەله	11
یک تلگراف فوری	12
نرخهکان	13
تالانی گولوبالیزی	15
گۆران	16
لانهوازن	17
کار	18
دیبه نیک ئە جادهی کاوه ئە شاری سلیمانی	19
بۆ پینه چی و بۆیاخچییهکانی جادهی کاوه	20